

დავით ბერძენიშვილი

ანტიკური ხანის გლიპტიკური ძეგლები ქუთაისიდან
და მისი მიღამოვაიდან

ანტიკური ხანის საქართველოს ხელოვნებისა და მატერიალური კულტურის ისტორიის კვლევისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გლიპტიკურ ძეგლებს, რომელთა შესწავლა ისტორიული მეცნიერების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს.

ძველ საქართველოში გლიპტიკური ძეგლების ხელშეუვალი კუთვნილების საგნად ქცეული გამოყენება-მოხმარება მოსახლეობის ყველა ფენას შორის დროის დიდ მონაკვეთს მოიცავს, სახელდობრ ძვ. წ. მე-14 საუკუნიდან ვიდრე ახ. წ. მე-19 საუკუნის ჩათვლით (მ. ლორთქიფანიძე, 1969, გვ. 62).

ძველ ქართულ წერილობით წყაროებში “ბეჭდის” სახელწოდებით გვხვდება, როგორც სამკაული ბეჭედი-საბეჭდავი, ისე საბეჭდავები. თუ ტექსტში არ არის მოცემული სრული ახსნა-განმარტება, გაურკვეველი რჩება ბეჭდის რომელ სახეობასთან გვაქვს საქმე. ამიტომ, როგორც ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავდა. “თანდათან ენა ცდილობდა თითოეული მათგანისათვის განსაკუთრებული ტერმინი შეექმნა და უკვე ძველ დროსვე ტერმინი “საბეჭდავი” ბეჭდის მნიშვნელობით მიღებული იყო”. გიორგი ხუცეს მონაზონს მაგალითად ნათქვამი აქვს: ბავშვის ჩვილი ბუნება “ვითარცა ცვილი საბეჭდავსა ესრეთ მიიღებს სწავლულებასა” (ივ. ჯავახიშვილი, 1926, გვ. 70). მიუხედავად იმისა, რომ ბეჭდისაგან განსხვავებული ტერმინი “საბეჭდავი” მე-11 საუკუნის ძეგლში “ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა” არის მოხსენიებული, იგი, სხვა წყაროების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, თითქმის არ იხმარება საშუალო საუკუნეების ბოლო პერიოდამდე. სიტყვები “ბეჭედი” და “საბეჭდავი” ხშირად გვხვდება მე-17—მე-18 საუკუნეების მზითვის წიგნებში. მზითვის წიგნების მაგალითების საფუძველზე ივ. ჯავახიშვილი ასკვნის: “ბეჭედი საზოგადოდ თითოეულ შესაძლებელს ერქვა, — სულერთია დასაბეჭდად იყო განკუთვნილი თუ სამკაულად, — “საბეჭდავი” კი სხვა მოყვანილობისა და სახისას, ხელში დასაჭერსა და მარტო დასაბეჭდავად დანიშნულსა და გამოსადეგს ბეჭედს ეწოდებოდა” (ივ. ჯავახიშვილი, 1926, გვ. 71).

ივ. ჯავახიშვილი გვთავაზობს განსაკუთრებული ტერმინების შემოღებას “ბეჭდების სხვადასხვა სახეებისათვის: “თითის დასამშვენებლად განკუთვნილს..... ან მარტივად “ბეჭედი” ვუწოდოთ, ან როდესაც დასაბეჭდავად განკუთვნილისაგან განსხვავების აღნიშვნა არის საჭირო, “საკმაო ბეჭედი”. ხოლო დასაბეჭდად გაკეთებულს, თითზე შესაცემელს ბეჭედს, “საბეჭდავი ბეჭედი” დავუძახოთ. ხელში დასაჭერსა და მხოლოდ დასაბეჭდავად განკუთვნილს კი... მარტივად “საბეჭდავი” დავარქვათ” (ივ. ჯავახიშვილი, 1926, გვ. 71).

ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით, გამოირჩევა ბეჭდების ჯგუფი, რომლებიც ხელისუფლების ნიშანს — ინსიგნიას წარმოადგენს. ცნობები ბეჭდის, როგორც ხელისუფლების ნიშნის, შესახებ შემოინახა, როგორც ქართულ, ისე უცხოურიდან ქართულად თარგმნილ წერილობით ძეგლებში. ამგვარი

ცნობა გვხდება მე-5 საუკუნის ნაწარმოებში “შუშანიკის წამება”: “და ჯაჭვი იგი, რომელ ედვა ქედსა მისსა, ზედა ეგრეთვე ედვა, და დაჰბეჭდა ურჯულომან ვარსქენ ბეჭდითა თვისითა” (იაკობ ხუცესი, 1979a, გვ. 18). აღნიშნული ბეჭედი, თითზე სატარებელი ბეჭედი და შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც ვარსქენ პიტიანშის ხელისუფლების დამადასტურებელი საბეჭდავი.

მე-10 საუკუნის უცნობი აგიოგრაფი ავტორი თავის ნაწარმოებში “სიბრძნე ბალაჰვარისა”, აგრეთვე, გვაწვდის ცნობას ბეჭდის, როგორც მეფის ხელისუფლების ერთ-ერთი ნიშნის შესახებ. ასე მაგ.: “ხოლო იოდსაფ მოილო ბეჭედი და შეაყვა ხელსა ბარაქიასსა და გვირგვინი თავსა დაადვა და მიულოცა მეფობაჲ” (უცნობი ავტორი 1979b, გვ. 100-101). ამ ცნობის მიხედვითაც სამეფო ბეჭედი თითზე სატარებელი და ძალაუფლების აღმნიშვნელი ბეჭედი.

წერილობითი წყაროების ცნობებს ადასტურებს არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული საბეჭდავი ბეჭდები, რომელთა შორის მკვეთრად გამოიყოფა ერთი ჯგუფი, რომელიც ხელისუფლების ინსიგნებადაა მიჩნეული (ა. აფაქიძე, გ. გობეჯიშვილი, ა. კალანდაძე, გ. ლომთათიძე, 1955, გვ. 23-24). მათ შორის განსაკუთრებული ისტორიული მნიშვნელობა ენიჭება იმ საბეჭდავ ბეჭდებს, რომელზედაც რეალისტურად გამოსახულ პორტრეტთან ერთად მფლობელის სახელი და თანამდებობაა ამოკვეთილი, რითაც დასტურდება საბეჭდავი ბეჭდის მფლობელის პიროვნება.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამგვარი სახის ორი საბეჭდავი ბეჭედი ცნობილი. ერთი მათგანი წარმოადგენს ასპარუგ პიტიანშის უფლებრივ ბეჭედს (II ს.) ხოლო მეორე — უსა პიტიანშისას (III-IVსს.) (მ. ლორთქიფანიძე, 1958, გვ. 18; 59).

საქართველოში ხელისუფლების ბეჭდები სამეფო კარის მოხელეებსაც ჰქონდათ. “ხელმწიფის კარის გარიგებაში” ხელისუფლების ბეჭდების მფლობელებად დასახელებულნი არიან მსახურთუხუცესი, მოლარეთუხუცესი და მეჭურჭლეთუხუცესი (ქართული სამართლის ძეგლები, 1965, 84; 85; 88). უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ამგვარი საბეჭდავი ბეჭდები სამოხელეო აპარატის სხვა წარმომადგენლებსაც ჰქონდათ.

აქვე გვინდა შევეხოთ ქორწინების ბეჭდებს საქართველოში. ქორწინების საწინდრად ბეჭდის, ნიშნის გადაცემა — დანიშვნა უძველესი დროიდან არის პირობა ქორწინებისა. ქორწინების საწინდრად ბეჭდის გადაცემის შესახებ საინტერესო ცნობას ვხვდებით “ქართლის ცხოვრებაში”. ვახტანგ გორგასალმა სიზმარში ნახა, რომ ბიზანტიის კეისარმა მეგობრობისა და ურთიერთკავშირის ნიშნად “მისცა ბეჭედი ხელსა მისისაგან, რომლისა იყო თუალი ფრიად ნათელი... და დაარქვა გვირგვინი ვახტანგსა თავსა” (ჯუანშერი, 1955, გვ. 167). ეპისკოპოსი სიზმარშივე განუმარტავს ბეჭდისა და გვირგვინის გადაცემის მნიშვნელობას: “და რომელ მოგცა შენ ბეჭედი, მოგცეს შენ ასული ცოლად და ყოველ საზღვარი ქართლისა მისგან უკმოღებელი მოგცეს: ხოლო გვირგვინი ჯუარისაგან რომელ მოგცა, ვრცელნი ღუაწნი გარდაიხადნენ შეწვენითა ჯუარისათა” (ჯუანშერი, 1955, გვ. 168). მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ცნობა სიზმრის ახსნას წარმოადგენს, მასში იმდროინდელი სინამდვილეა ასახული. განმარტებიდან ჩანს, რომ ბეჭდის გადაცემა გარკვეული პირობის, ამ შემთხვევაში, ქორწინების მაუწყებელია. “ცხოვრება ვახტანგ გორგასლის“-ში მოხსენიებული ბეჭედი “ფრიად ნათელი” ძვირფასი თვალის უნდა ყოფილიყო.

ქორწინების საწინდრად ბეჭდის გადაცემის შესახებ შედარებით გვიანდელი ცნობაა შემონახული მე-17 საუკუნის იტალიელი მოგზაურის არქანჯელო ლამბერტის “სამეგრელოს აღწერაში”. ნიშნობისათვის ამორჩეულ დღეს

ჩვეულებათ ჰქონიათ, რომ სარძლოს მამა ან დედა მოიწვევს სასიძოს ყველა მისი ახლობელი ნათესავებით. ამ წვეულებაში სასიძომ უნდა მიართვას ნიშნად თავის საცოლეს ბეჭედი ან ვერცხლის თასი (არქანჯელო ლამბერტი, 1938, გვ. 85). აქედან ჩანს, რომ მე-17 საუკუნეში უკვე ირღვევა ქორწინების დროს სანიშნოდ მხოლოდ ბეჭდის გადაცემის ტრადიცია. მისთან ერთად ჩნდება მისი შემცველი ვერცხლის თასი.

საქორწილო ბეჭდების ხმარების ტრადიციის პირველი გამოხატულება გვიანანტიკურ ხანაში საქართველოში გავრცელებული რომაული ბეჭდებია, რომელთა თვალზე ხელის ჩამორთმევას ამოკვეთილი. ამგვარი ბეჭდები საქორწილო ბეჭდებად მიიჩნევა (მ. მაქსიმოვა, 1950, გვ. 230-231).

ქართულ საისტორიო მწერლობასა და მხატვრულ ლიტერატურაში დაცული ცნობების მიხედვით ბეჭდის გადაცემა-ჩუქება ერთგულების, მეგობრობისა და პირობის განმტკიცების მაჩვენებელია.

ჟამთააღმწერელი “მტკიცე საფიცრად” მიიჩნევს ბეჭედსა და ბეჭდის გადაცემის ფაქტს: “ვითარცა ესმა მანგუ დემურს, განიხარა და ოქროს წყლისა შესმითა შეჰფიცა და ყოველი სიმტკიცე აღუთქვა, და მოსცა ბეჭედი, რომელიც ეცუა თითსა მისსა, რამეთუ ესე იყო მტკიცე საფიცარი” (ჟამთააღმწერელი, 1987, გვ. 73).

ქართულ წერილობით წყაროებს ბეჭდის აღწერა-დახასიათება არ შემოუნახავს, იგი უმთავრესად რაიმე მოვლენასთან ერთად არის მოხსენიებული. ამიტომ წერილობითი ძეგლების მიხედვით ძნელია მსჯელობა იმაზე, თუ რა სახის ბეჭედი იყო გავრცელებული ამა თუ იმ ეპოქაში.

ბეჭდის ერთ-ერთი სახის შესახებ ზოგად წარმოდგენას გვაძლევს ცნობა „მატიანე ქართლისაიდან“, რომელშიც აღწერილია მე-8 საუკუნეში ქართლის ერისთავის — ჭუანშერის, დის შუშანის ხაზართა ხაკანის დამორჩილების ცდა: “და ჰქონდა მას ბეჭედი, აღმოუგდო მას თუალი და მოწოა იგი, რამეთუ იყო თუალსა მას ქუეშე წამალი სასიკუდინე და მუნქუესკვე მოკვდა” (მატიანე ქართლისაი, 1955, გვ. 250).

სავარაუდოა, რომ საწამლავის შემცველი ბეჭედი დიდი ზომისა იყო. ბეჭედს მაღალი ბუდე უნდა ჰქონოდა. ჩასმული თვალი ბუდეს არ ავსებდა. თვალსა და ბუდის ძირს შორის დატოვებულ არეში მოთავსებული იყო საწამლავი.

საბეჭდავებს ძველი სამყარო ფართოდ იყენებდა. მათი გავრცელება დაკავშირებულია კერძო საკუთრების ინსტიტუტის განვითარებასთან. საბეჭდავებს იყენებდნენ: ხელნაწერი წიგნების (“წიგნი დაბეჭდილი სამეფოითა ბეჭდითა”.....) დავწერე წიგნს შინა და დავჰბეჭდე”) (ილ. აბულაძე, 1973, გვ. 31; 105), განძეულების შესანახი სკივრების, საკვების შესანახი ჭურჭლის, ზეთითა და ღვინით სავსე ამფორების დასაბეჭდად (ს. ბარნაველი, 1965, გვ. 41-42).

საბეჭდავებით სახლის კარები იბეჭდებოდა და საკეტებისა და გასაღების ნაცვლადაც ხმარობდნენ, რადგან ბეჭედი საკუთრებას ყოველგვარი ხელყოფისაგან იცავდა (“გამოჰბეჭდეს კარი სახლისაი”) (ილ. აბულაძე, 1973, გვ. 40). სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულია, აგრეთვე, შეხედულება, რომ საბეჭდავები წარმოადგენდა ტატუირების წინ ნახატის დასატან სპეციალურ ინსტრუმენტს. სხეულის საბეჭდავით ტატუირებას შუა საუკუნეებამდე იყენებდნენ ამერიკელი ინდიელები და მექსიკელები, ზოლო ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხები XX ს-ის დამდეგამდე (ბ. კუფტინი, 1950, გვ. 110). ეთნოგრაფიული და წერილობითი წყაროების მიხედვით მკვლევართა დიდი ნაწილი ფიქრობს, რომ საბეჭდავები გამოიყენებოდა საკულტო ჰურებსზე ორნამენტის დასატანად (ა. კახიძე, შ.

მამულაძე, 1993 გვ. 73). ამას ადასტურებს ქუთაისის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ (ხელ-ლი პროფ. ო. ლანჩავა), ბაგრატიის ტაძრის შემოგარენში (ო. ლანჩავა, 2007, სურ. 144) აღმოჩენილი V ს-ის საბეჭდავი (სურ. 1) და გარდა ამისა იმდროინდელი ქართული მოსახლეობა გემებს ხმარობდა, როგორც ავგაროზებს (ქ. რამიშვილი, 1979, გვ. 51), ავი თვალისაგან დამცველებს და ბედნიერების მომტანებს.

გლიბტიკური მასალების ტიპების დადგენის საქმეში განსაკუთრებით თვალსაჩინო მასალას იძლევა არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული საბეჭდავები და ბეჭდები. თანამედროვე არქეოლოგიური კვლევა-ძიების საფუძველზე შესაძლებელია დროის ყველა მონაკვეთისათვის საბეჭდავთა გარკვეული ტიპების დადგენა და მათი ქრონოლოგიური განსაზღვრა.

ყველაზე ადრეული თიხისაგან დამზადებული საბეჭდავები, არსებული განათხარი მასალის მიხედვით, აღმოსავლეთ საქართველოში ზოვლე-გორაზე (ლ. მუსხელიშვილი, 1978, გვ. 14 ტაბ. XI, XIII), უფლისციხეში (დ. ხახუტაიშვილი, 1970, გვ. 31-37, ტაბ. VI, XIV₄), გუდაბერტყა ციხია-გორაზე, მოლითსა და ყათანალ-ხევში ჩნდება და თარიღდება ძვ. წ. XIV საუკუნიდან ძვ. წ. VI საუკუნემდე (მ. ლორთქიფანიძე, 1969, გვ. 10). ამ პერიოდის ნახელავ საბეჭდავებს ტლანქი პრიმიტიულობა და უაღრესად დიდი სქემატურობა ახასიათებს. აღმოსავლეთ საქართველოში მოპოვებული თიხის საბეჭდავები მეტ-ნაკლებად ერთი ტიპისანი არიან. ზოლო, რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოში მოპოვებულ ძეგლებს, რომლებიც რამდენიმე ეგზემპლარია და მათ შორის 4 ცალი ქუთაისის მუზეუმის ექსპოზიციამია წარმოდგენილი, საბეჭდავები ერთმანეთისაგან თვალსაჩინოდ განსხვავებული ჩანს, გამოხატულებით, ფორმით და შესრულების მანერით.

1964 წელს ქუთაისის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (ხელ. ოთ. ლორთქიფანიძე) სოფელ ჭოგნარში (თერჯოლის რაიონი) ფარნალის გორაზე გათხრების დროს სამარხეულ ინვენტართან ერთად გამოავლინა ორი საბეჭდავი. ისინი მოწითალოდ არის გამომწვარი. თიხა მსხვილმარცვლიანია და არცთუ მაინდამაინც კარგად განლექილი ჩანს.

საბეჭდავები ტლანქადაა ნაძერწი. გამოხატულებები საჭრისით საკმაოდ ღრმად არის ამოჭრილი. ორივე საბეჭდავი სახელურიანი და ორმხრივია.

საბეჭდავი, რომელიც მოპოვებულია 82 სმ.-ის სიღრმეზე (სურ. 2) კონუსური შოყვახილობისაა ცილიხდრული სახელურით, რომლის ორივე მხარეს ნახვრეტის გაკეთება უცდიათ; დაუმთავრებელია და გამსჭვალა არ არის.

ბრტყელი პირი ურთიერთგადამკვეთი ხაზებით ოთხ არათანაბრ სეგმენტად არის გამოყოფილი. თითოეული სეგმენტის სახე მოკლე რელიეფური ხაზებითაა შეესებული. სახელურის თავი ოდნავ ამობურცულია. ცენტრში გამოხატულია დიდი ზომის რელიეფური წერტილი, რომელსაც ირგვლივ შემოუყვება ათი ასეთივე წერტილისაგან შედგენილი წყება.

საბეჭდავის ბრტყელ პირზე სხვადასხვა ზომის მკვლავებიანი სვასტიკაა ამოჭრილი.

მობრლემკვლავებიანი ჯვარი ანუ სვასტიკა ხშირად გვხვდება ტროაში (ვოტიკურ ნივთებზე) და კვიპროსზე ბერძნულ კერამიკაზე იგი ძვ. წ. VIII საუკუნიდან ჩნდება. შემდეგ გვხვდება არქაულ მონეტებზე. კლასიკურ ეპოქაში მისი გამოსახულება ძალიან იშვიათია. სვასტიკა კვლავ იჩენს თავს ქრისტიანულ ხანაში რომაულ კატაკომბებსა და მცირეაზიული საფლავის ქვებზე (მ. ლორთქიფანიძე, 1969, გვ. 21).

სვასტიკის გამოსახულება მიაჩნდათ მუდმივი ცეცხლის სიმბოლოდ. მისალმების, კეთილდღეობის, მადლისა, შველისა და სიუხვის სიმბოლოდ (გ. ნიორაძე, 1944, გვ. 128). ინდურ მითებსა და რელიგიურ წარმოდგენებში ბუდას სიმბოლო და ბუდიზმის მიხედვით კვლავშობის, წრებრუნვის, ტანჯვის განმარიდებელი და ბედნიერების სიმბოლოა (ა. გელოვანი, 1983, გვ. 447).

მკვლევარების აზრით, სვასტიკის იდუმალი სიმბოლო, რომელსაც ინდური ლიტერატურა მაგიურ ძალას ანიჭებს, ისეთი დიდი ფრინველის სახის სტილიზაციის შედეგად ჩამოყალიბდა, როგორიცაა ყარყატი. ჩრდილოეთ საბერძნეთში ყარყატი საღრმთო ფრინველად ითვლებოდა და მისი მოკვლა აკრძალული იყო. არისტოტელეს დროს, ყარყატის მოკვლა სახელმწიფო დანაშაულის ტოლფასი იყო (მ. ლორთქიფანიძე, 1969, გვ. 22).

სვასტიკა გვხვდება ძვ. წ. VIII-VII სს.-ის კოლხურ ცულებსა და ოქროს საკიდებზე (ო. ლორთქიფანიძე, 2002, გვ., 187, სურ. 156).

ი. კიკვაძე, მრავალი არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული მასალის ანალიზის საფუძველზე, სავსებით სამართლიანად, სვასტიკას ასტრალურ ნიშნად და მნათობთა ზოგად ბრუნვად მიიჩნევს (ი. კიკვაძე, 1976, გვ. 16).

საბეჭდავი ხელით ნაძერწი და შემდეგ გამომწვარია. თიხა მსხვილმარცვლიანია, ქვიშის მინარევი დიდი რაოდენობით ეტყობა.

გამონახატულება ღრმადია ამოჭრილი და ტლანქი ნაკეთობაა.

ფარნალის გორაზე მეორე საბეჭდავი მოპოვებულია 30 სმ. სიღრმეზე (სურ. 3). კონუსისებური მოყვანილობის საბეჭდავს ცილინდრული ფორმის სახელური აქვს, რომლის წაკვეთილი მხარეც საბეჭდავს წარმოადგენს. ე. ი. საბეჭდავი ორმხრივია.

საბეჭდავი საკმაოდ უწყესოდაა ნაძერწი, სახელური ცერად დგას და ნივთი ცალ მხარესაა დაფერდებული.

პირი საბეჭდავს მრგვალი და ბრტყელი აქვს. იგი ურთიერთგადამკვეთი ხაზებით ოთხ სეგმენტად არის გაყოფილი. იმის გამო, რომ ხაზების გადაკვეთის წერტილი ცენტრს აცილებულია, სეგმენტები არათანაბარი ზომისაა — ორი შედარებით პატარაა და ორიც დიდია. ყოველი სეგმენტი უწყესრიგოდ გაბნეული მოკლე რელიეფური ხაზებით არის შესრულებული. ორ დიდ სეგმენტში 8-8 ხაზია, პატარებში — 6-6. პირი საბეჭდავიდან ღრმა ღარით არის გამოყოფილი. პირზე გამოხატულია მოხრისლმკლავებიანი ჯვარი — სვასტიკა. ერთ-ერთი მკლავი პირგადასულია, რადგან იგი აღარ დაეცა მოზომილ ადგილას. სვასტიკას მკვლავები სხვადასხვა სისქისა და სიგანისაა.

საბეჭდავი ხელითაა ნაძერწი და შემდეგ გამომწვარია. თიხა მსხვილმარცვლიანია, არცთუ მინდამაიცი კარგად ნაძერწი. საბეჭდავის ზედაპირი თითქოსდა ფოროვანია. უწყესო ფორმა აქვს. გამონახატულება ორივე პირზე ჩხირით არის ამოჭრილი.

1928 წ. სოფელ ძევრში (თერჯოლის რაიონი) ადგილ “ნასაჯვარებზე”. შემთხვევით აღმოჩნდა საბეჭდავი (A-278/გ) (სურ. 4) იგი მსხვილმარცვლიანი ლეგა ფერად გამომწვარი თიხისაგან არის გაკეთებული. დიდი ზომის საბეჭდავი უწყესო ფორმისაა. ზურგის ცალი მხარე ტრაპეციური მოყვანილობისაა. მეორე მხარე კონუსისებური აქვს და გრძელ ცილინდრულ მოყვანილობაში გადადის. ორმხრივია. ორივე პირი ბრტყელი აქვს.

საბეჭდავის პირი უწყესო ფორმის ოვალს წარმოადგენს. მასზე გამოხატულია სხივებიანი სპირალი. სხივები ერთმანეთისაგან თანაბარი მანძილითაა დაშორებული და მზის სიმბოლოც უნდა გამოხატავდეს.

მეორე პირზე სვასტიკაა ამოჭრილი. ამ სვასტიკასც, ისევე როგორც ჭოგნარის საბეჭდავს, არათანაბარი მკლავები აქვს. ასიმეტრიულია. სვასტიკას მკლავები მარცხნივ აქვს მოხრილი.

სამივე საბეჭდავი, ჩრდილოეთ კავკასიაში მოპოვებული მასალების ანალოგიით (მ. ლორთქიფანიძე, 1969, გვ. 27), ძვ. წ. IX-VIII საუკუნეებით უნდა დათარიღდეს.

ქუთაისის აკ. წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ოთ. ლორთქიფანიძის სახელობის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის ერთობლივმა არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (ხელ. ო. ლანჩავა) ქუთაისის ცენტრალურ ნაწილში, რუსთაველის, გრიშაშვილის და ნინოშვილის ქუჩის გადაკვეთაზე, ადრენტიკური ხანის (ძვ. წ. VI-IV სს.) ნამოსახლარის კულტურულ ფენაში (სურ. 5) აღმოაჩინა მონაცრისფრო-მოწითალოდ გამომწვარი თიხის საბეჭდავი (სურ. 6) (ო. ლანჩავა, ... რ. ისაკაძე, დ. ბერძენიშვილი, მ. ჭუმბურიძე, ნ. ქარციძე, 2006 გვ. 6-7) (ო. ლანჩავა. სურ. 47)

საბეჭდავი ხელით ნაძერწი და შემდეგ გამომწვარია. თიხა მსხვილმარცვლიანია, კარგადაა დაცული, წრიული ფორმის, ცილინდრულსახელურებიანი. მრგვალი სამუშაო ზედაპირი ჯვარედინი ხაზით 4 არათანაბარ სეგმენტადაა დაყოფილი. სამი სეგმენტის სახე 4, ხოლო ერთი, ადგილის სიმცირის გამო 2 უფუძო სამკუთხედის მოკლე რელიეფური ხაზებითაა შევსებული. მთლიანობაში მზის სიმბოლური გამოსახულებაა. სახელურზე, რელიეფური ორნამენტი გამოსახული (სურ. 7).

ანალოგიური საბეჭდავები აღმოჩენილია მდინარე აჭარისწყლის ხეობაში, ქედის რ-ის სოფ. კვაშტის ნამოსახლარზე (ა. კახიძე, შ. მამულაძე, 1993, გვ. 58; 70. ტაბ. XXI, XXII).

პირველი სამკაული ბეჭდები საქართველოს ტერიტორიაზე გვიანბრინჯაოს ხანიდან ჩნდება. ისინი წარმოადგენენ მასიურ, მრგვალგანივკვეთიან, ბოლოებისკენ გამსხვილებულ თავებშეკრულ რგოლებს, რომელზედაც ხშირად წიწვოვანი ორნამენტი ამოკაწრული (ბ. კუფტინი, 1949, გვ. 22-23. ტაბ. II).

ძვ. წ. IX-VI საუკუნეებიდან მოყოლებული ჩვენში ქვის, ბრინჯაოსა და თიხის საბეჭდავები ჩნდება (მ. ლორთქიფანიძე, 1969, გვ. 31).

ძვ. IX-VI სს. საბეჭდავებს პირობითობა ახასიათებს, გამოსახულებანი არ გამოირჩევა მრავალფეროვნებით, თემატიკა ერთგვარად შეზღუდულია, გამოხატულება ხშირად წმინდა გეომეტრიულ ფორმას ლებულობს, რომელიც შესრულებულია ძალიან სადა და უბრალო მანერით. ამ პერიოდის მასალებს შორის, მართალია, მცირე რაოდენობით, მაგრამ მაინც არის წარმოდგენილი სრულყოფილი ჭრილა ქვები.

ამავე ხანის გლიპტიკური ძეგლების ხელოვნება ძირითადად დაქვემდებარებული იყო აღმოსავლურ გავლენას. გარდატეხა ხდება ძვ. წ. VI საუკუნეში (მ. ლორთქიფანიძე, 1975, გვ. 6) — ანტიკურ ხანაში.

ანტიკური ხანა, რომელიც საკმაოდ ვრცელ პერიოდს მოიცავს, საინტერესო ეპოქას წარმოადგენს. ამ ხანაში ხდება დიდი ცვლილებები საზოგადოების სულიერი, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების სფეროში. ძირეულად იცვლება საზოგადოებრივი წყობა და ეს ცვლილება სახელმწიფოს წარმოშობის პროცესში უნდა ვეძებოთ. განვითარებული საზოგადოების საყრდენი ხდება მატერიალური დოვლათის წარმოებისათვის საჭირო საწარმოო საშუალებათა ბაზა, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელი გახდა ეკონომიკურ სფეროში ადრევე გაბატონებული ფენების პოლიტიკურ სფეროში გაბატონება. ამ უკანასკნელის

უფლებათა დასაცავად იქმნება ახალი ცენტრალური ხელისუფლება, რომელიც სახელმწიფო მმართველობის სისტემაში ერთიანდება. ანტიკურ ეპოქაში იწყება “მატერიული კულტურის არაჩვეულებრივი განვითარება რკინის წარმოებისა და მიწათმოქმედების აყვავების ბაზაზე; ქონებრივი და უფლებრივი თანასწორობის მოსპობა და მონათმფლობელური სახელმწიფოს წარმოშობა, საქალაქო მეურნეობის განვითარება, საგარეო ურთიერთობის ქსელის გაფართოება და დამწერლობის წარმოშობა” (გ. გობეჯიშვილი, 1952, გვ. 110). ანტიკურ ხანაში “შენიშნება ფორმებისა და დეტალების საჭრელე, ჩანს განსხვავებული ფორმებისა და სტილის ნიშნების შერწყმის ცდა, ადგილობრივი ტრადიციების საფუძველზე. მაშასადამე, ხელოვნება ინტერესის ძიების პროცესშია და ცდილობს გადააშუშაოს, აითვისოს მრავალფეროვანი მხატვრული ნაკადი, რომელსაც გზა გაუხსნა ახალმა ეკონომიკურმა, სოციალურმა და პოლიტიკურმა ვითარებამ” (შ. ამირანაშვილი, 1961, გვ. 83).

ძვ. წ. VI საუკუნე ბერძნული ნაციონალური ხელოვნების აღმავლობის ეპოქად ითვლება. ხელოვანთა დიდი ნაწილი ცდილობს დაეუფლოს ფორმას, განუდგეს მკაცრ სქემატიზმს და მეტი თავისუფლება შეიტანოს თავის ნახელავში, რასაც საფუძვლად უდევს ბუნების ღრმა ცოდნა და მისი არსის გაგება.

ხელოვნების ერთ-ერთი დარგი, რომელსაც ამ ხანაში ჩვენში დაეტყო ძლიერი უცხოური ზეგავლენა, არის გლიპტიკა. საბეჭდავების ხმარებამ განსაკუთრებით დიდი გავრცელება სწორედ ანტიკურ ხანაში ჰპოვა. ამ დროს ისინი იხმარებოდა, როგორც საბეჭდავებად — საკუთრების ნიშნად — ისე სამკაულად და, ბუნებრივია, რომ ჭრილა ქვები — ინტალიოები და კამეები — ფართო წარმოებისა და ვაჭრობის საგნად იქცა. ნაწარმთან ერთად, ვრცელდებოდა და პოპულარობას იძენდა მათზე გამოხატული სიუჟეტები და სახეები, მათ შორის — ადამიანის გამოსახულებები — ღვთაებები, გმირები, ისტორიული პირების პორტრეტები. ოსტატებმა განსაკუთრებით გამოიჩინეს ინტერესი ქალების მიმართ. გავრცელებულ სიუჟეტად იქცა მუსიკით გართული ქალი, ცხოველებთან მოთამაშე ქალი, ქალი, რომელიც იცვამს ან იხდის და ა.შ. გვხვდება მითოლოგიური სცენებიც ჰერაკლეს, პერსევსის, კასანდრის, ფორტუნასა (შ. ლორთქიფანიძე, 1975, გვ. 15) და სხვათა მონაწილეობით. ისინი ხშირად ანტიკურ სამყაროში სახელმძღვანელო მოქანდაკეების ნაწარმოებით იყო შთაგონებული (ს. ბარნაველი, 1965, გვ. 7), ან მათ შემცირებულ პირს წარმოადგენდა და შესაბამისი ესთეტიკური ნორმებისა და გემოვნების მიხედვით სრულდებოდა; ამ გზით ეს ნორმები ნაცნობი, ჩვეულებრივი და გასაგები ხდებოდა არა მარტო არისტოკრატიული წრეების, არამედ მოსახლეობის შედარებით ფართო ფენებისთვის, რადგან გემები ბევრად უფრო მისაწვდომი იყო, ვიდრე, მაგალითად, ძვირადღირებული ვერცხლისა და ბრინჯაოს მხატვრული ჭურჭელი. ასე, ნელ-ნელა კოლხეთისა და იბერიის ხელოვნებაში შეიჭრა ადამიანის მხატვრული სახე, შთაგონებული ანტიკური ესთეტიკით.

არქაულ ეპოქაში საბერძნეთში რამდენიმე სკოლა არსებობდა, ყოველ სკოლას თავისი ტრადიცია და გარკვეული მხატვრული მიმართულება ჰქონდა (შ. მაქსიმოვა, 1926, გვ. 36). მიუხედავად იმისა, რომ ცალკეული სკოლები გარკვეულ მხატვრულ მანერას ქმნიდა, მათ შორის საკმაოდ მჭიდრო კავშირი არსებობდა.

ძვ. წ. VI საუკუნის საბეჭდავთა და გემების უმრავლესობა იონელი ოსტატების ნაწარმებია. ამას სტილის გარდა გემებზე გაკეთებული წარწერებიც ადასტურებს (შ. მაქსიმოვა, 1926, გვ. 36).

იონური ნახელავი ფართოდ გადის ქვეყნის გარეთ; სხვადასხვა ქალაქებსა და ქვეყნებში მოღვაწეობდნენ იონელი ოსტატები, სადაც მათ ადგილობრივ სახელოსნოებში სამუშაოდ მმართველი წრეების წარმომადგენლები იწვევდნენ (მ. ლორთქიფანიძე, 1976b, გვ. 106).

კოლხეთის სახელმწიფოს მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა იონიის სახელოსნო ცენტრებთან. ამას ადასტურებს ფიჭვნარის ნაქალაქარზე აღმოჩენილი იონური წარმოშობის ჭრილფარაკიანი ბეჭდები (მ. ლორთქიფანიძე, 1975, გვ. 14-37).

ადრეანტიკური ხანის თვალსაჩინო ნაწარმოებია ვანის №9 სამარხში აღმოჩენილი ოქროს საბეჭდავი ბეჭედი. ამ ბეჭდის ფარაკზე გამოხატულია ტახტზე მჯდომარე ქალი და ბერძნული წარწერა — დედატოს (მ. ლორთქიფანიძე, 1976a, გვ. 134-137). გამოსახულება შესრულებულია ღრმა კვეთით და იმდენად დეტალურად, რომ ირჩევა პირისახის ნაკვთები და გამომეტყველება, ტანსაცმელი, სამკაულები და სხვა წვრილმანი დეტალები. ამ ნივთის ანალიზის საფუძველზე, მარგარეტ ლორთქიფანიძე დაასკვნის: „დედატოსის საბეჭდავი ადგილობრივ სახელოსნოშია შექმნილი, მისი მჭრელი არაბერძენი იყო, რომელიც კვეთის ხელოვნებას, ჩანს იონიიდან გადმოსახლებულ ბერძნებთან ეუფლებოდა“ (მ. ლორთქიფანიძე, 1976a, გვ. 147).

კერძო საკუთრების განვითარების შედეგად ძვ.წ. V საუკუნეში საქართველოს მოსახლე საზოგადოებაში გაზრდილ მოთხოვნილებას საბეჭდავებზე უნდა გამოეწვია მათი ადგილობრივი წარმოება. მისაბამ ნიმუშად ქართველ ოქრომჭედლებს გამოადგებოდათ იმპორტული ლითონის საბეჭდავი-ბეჭდები. მაგრამ, ძვ.წ. V საუკუნის ოქრომჭედლებმა ისესხეს მხოლოდ იდეა ლითონის ბეჭდების წარმოებისა. ქართველმა ოსტატებმა შეიმუშავეს საბეჭდავთა დამოუკიდებელი თავისთავადი სტილი, რომელსაც ანალოგიები უცხოურ გლიპტიკაში არ მოეძებნება (ი. გაგოშიძე, 1964, გვ. 32).

ჩვენს მიწა-წყალზე აღმოჩენილ სამარხებში დიდი რაოდენობით მოპოვებული საბეჭდავები და ზოგიერთი მათგანის ადგილობრივი წარმოების ფაქტი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ძველი ქართველი ტომები ყოფაში ფართოდ იყენებდნენ საბეჭდავებს და მოთხოვნილებაც ამგვარ ძეგლებზე დიდი იყო. მ. მაქსიმოვას თავის ნაშრომში გამოთქმული აქვს მოსაზრება, რომ მეცხეთაში, ანტიკურ ეპოქაში, ქვის საჭრელი სახელოსნო თუ სახელოსნოები არსებობდა (მ. მაქსიმოვა, 1950, გვ. 240). ასეთივე მოსაზრებაა კოლხეთის მიმართ (მ. ლორთქიფანიძე, 1975, გვ. 109), მაგრამ მათი ადგილმდებარეობა კოლხეთში ახლმა არქეოლოგიურმა გათხრებმა უნდა გაარკვიოს.

ძვ. წ. VI-III საუკუნეების საბეჭდავი-ბეჭდები მეტად მრავალფეროვან და რთულ გლიპტიკურ ძეგლებს შეადგენს, მათი სახით ჩვენ საქმე გვაქვს არა მარტო ტიპობრივად განსხვავებულ ადგილობრივ საბეჭდავ-ბეჭდებთან, არამედ, რაც უფრო საგულისხმო მოვლენა და ფაქტია, შესრულების სხვადასხვა ტექნიკასთან, რომელიც საკმაოდ განვითარებული დონით გამოირჩევა. როგორც ჩანს, ჩვენ ამ მასალების სახით სხვადასხვა მიმდინარეობის სკოლებთან გვაქვს საქმე. ამას ადასტურებს, ქუთაისის მუზეუმში დაცული, 1961 წ. სოფელ ქვედა მესხეთის ქვევრსამარხში შემთვევით აღმოჩენილი სამი განსხვავებული სტილის საბეჭდავი ბეჭედი.

ერთ ბეჭედი (7425/A-550^a) (სურ. 8), რომელიც ბრინჯაოს თხელი ფურცლისაგან არის დამზადებული, პირხსნილია და ქვევითკენ ჩამოგრძელებული.

ფარაკზე დახვეწილი ოსტატობით შესრულებული უბელო ცხენია გამოხატული. ცხენს მარჯვენა წინა ფეხი აწეული აქვს და ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს იგი უძრავადაა გაშეშებული ჰაერში.

კოხტა მოყვანილობის პატარა თავი თავისებური და საკმაოდ უჩვეულო მანერით არის დანაწევრებული, მაგრამ ამავე დროს ერთ მთლიანს შეადგენს.

დაბალი ფაფარი ფაქიზად არის გადმოცემული. პაწია ყური აცქვეტილი აქვს. უჩვეულოდ დაკლაკნილი გრძელი ძუა ზევით არის აწეული, რომლის ბოლო ძირს ეცემა იმგვარად, თითქოს მარცხენა უკანა ჩლიქს ეხებოდეს.

ცხენს განსაკუთრებით ლამაზი აღნაგობის სხეული აქვს, რასაც ზედმიწევნით დაცული პროპორციები აესებს. მაღალ ფეხებს კოხტა მოყვანილობის ჩლიქები აბოლოებს. ფართო მკერდი კუნთიანი აქვს, რომელიც ოსტატს თვალსაჩინო და ზომიერი რელიეფით გადმოუცია. სწრაფი მოძრაობის გადმოცემა ოსტატმა ზედმიწევნით დახვეწილად შეძლო, რაც საერთოდ ანტიკურ ხელოვნებას ახასიათებს. ცხენის ფიგურის დეტალების საუცხოო გადმოცემა, ზომიერი პროპორციები მიგვანიშნებს იმას, რომ მჭრელი შესანიშნავი მხატვარი-ოსტატია. ზედმიწევნით ფაქიზი ხერხი აქვს გამოყენებული პლასტიკური ფორმის გადმოცემისას, რაც ელინისტურ ხელოვნებას ახასიათებს. ეს უკანასკნელი იმას უნდა მოწმობდეს, რომ ანტიკური გლიპტიკის ტრადიციები ჩვენში არა უცხო, არამედ შეთვისებული ჩანს.

ანალოგიური, ცხენის გამოსახულებიანი ფარაკიანი ბეჭედი, აღმოჩენილია სამხრეთ საქართველოში, სოფელ აწყურში (ქ. გოცირიძე, 2011, გვ. 170-171), რომელიც კოლხური კულტურის არეალში შედიოდა და თარიღდება ძვ. წ. III ს.-ით.

ცხენი მოიშინაურა და მისი კულტი ქართველ ტომებში გავრცელდა ჯერ კიდევ ბრინჯაოს ხანაში (გ. ინანიშვილი, ბ. მაისურაძე, გ. გობეჯიშვილი, 2010 გვ. 28). ადამიანის ცხოვრებაში ცხენმა, საკმაოდ პროგრესული როლი ითამაშა და ამის გამო ადამიანმა იგი კულტად აქცია. ცხენმა მითოლოგიაში საპატიო ადგილი დაიკავა, როგორც საღვთო და ტოტემურმა ცხოველმა. იგი ყველაზე ხშირად მზის თაყვანისცემასთან არის დაკავშირებული. დროის დიდ მანძილზე ცხენი შედის ქართული ხელოვნების თემატიკაში. იგი ასევე გვხვდება გვიან ანტიკურ ხელოვნებაში. ამ მხრივ ფრიად საყუადლებოა 1902 წელს სოფ. ბორში აღმოჩენილი ვერცხლის თასი (ძვ. წ. I ს.), ბომონის წინ მდგომი ცხენის გამოსახულებით. თითქმის ანალოგიური გამოსახულების ორი ლარხაკი აღმოჩნდა 1942 წელს არმაზში წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად. ამ ძეგლთა სპეციალური შესწავლის საფუძველზე, ირკვევა, რომ "სამივე ლანგარის ფსკერზე გამოსახულია პროფილში სამსხვერპლოს წინ მდგარი ცხენი" (შ. ამირანაშვილი, 1961, გვ. 83. ტაბ. 30 — 32), მაგრამ საკუთრხველის წინაშე გამოსახული არ არის შესაწირავი, ზვარაკი ცხენი, არამედ ცხენი ღვთაებრივი ატრიბუტებით.

ბეჭედი (7425/A-550-^{9a}), (სურ. 9) რომელიც ბრინჯაოს სქელი ფურცლისაგანაა დამზადებული — პირხსნილია. ბოლოები სწორად არის წაკვეთილი. ვიწრო და ბრტყელი რკალი თითქმის თანაბარი სიგანისაა, იგი შეუმჩნევლად ფართოვდება ინტალიოსთან. ბეჭედი თითქოს გვერდებისაკენ ოდნავ განზიდულია. ნაპირებზე აქეთ-იქეთ ლარები დაუყვება.

პირზე გამოსახულია დაბალ სვეტზე მჯდომარე მუხლმოხრილი ადამიანი.

ადამიანის თავი საკმაოდ პრიმიტიულად არის შესრულებული. არაპროპორციული სხეული სქემატურადაა ამოჭრილი და ერთმანეთთან თითქოს არც კი არის ორგანულ კავშირში.

გამონატულება საჭრისით არის ამოჭრილი არაღრმად და ბრტყელი რელიეფით. სუფთა ნახელავია. გაბედული ხელით შესრულებული, მაგრამ ტლანქი. ხასიათდება სქემატურობით.

სამარხში აღმოჩენილი მესამე ბეჭედი-ინტალიო (7495/A-550/9^ნ) (სურ. 10) ფრაგმენტის სახითაა. ბეჭედი თხელი ფურცლისგან ყოფილა გაკეთებული და პირხსნილი უნდა ყოფილიყო.

პირზე ძალზე სქემატურად, გამოხატულია მამაკაცის ფიგურა. მამაკაცი გრძელი კაბით არის შემოსილი. ტორსის ზედა ნაწილი ათლეტური აღნაგობისა აქვს. გამოხატულება ხელით — საჭრისით არის ამოჭრილი, ძალიან სქემატურად და არაღრმად. როგორც ჩანს გამოხატულება საერთოდ სუმარულობით ხასიათდებოდა და არ გამოირჩეოდა სიფაქიზით. იგი ტლანქი ნაკეთობაა და განსხვავდება წინა ორი ბეჭდისაგან, როგორც სტილისტურად, ასევე ამოჭრის მანერითაც. საერთო კი მაინც აქვს იმ ბეჭედთან, რომელიც ბრინჯაოს სქელი ფურცლისგანაა დამზადებული.

სტილისტური თავისებურებების მიხედვით, სამივე საბეჭდავი ბეჭედი ძვ. წ. IV-III სს. მიეკუთვნება.

1961 წ. სოფ. ქვიტირში (წყალტუბოს რ.) შემთხვევით აღმოჩნდა ქვევრსამარხი, რომელშიც სხვადასხვა მატერიალურ ნივთთან ერთად მოპოვებული იქნა ბრინჯაოსაგან დამზადებული საბეჭდავი-ბეჭედი (7429/ A-557/3) (სურ. 11), რომელიც პირხსნილია. შიდა პირი ბრტყელია და სადა, გარე პირი ოდნავ ამობურცული, კიდეებზე თითო წრიული ხაზი დაუყვება. ყველაზე გაფართოებულ ნაწილზე ორი მჭროლავი ცხენია გამოსახული. ცხენები აღბეჭდილი არიან წინა ტანით, თავით, ფაფარაყრილი ყელითა და ორ-ორი წინა ფეხით, ზურგებით ერთმანეთს მიყრდნობილნი. გამოხატულებანი მჭრელის მიერ, საკმაოდ ოსტატურადაა შესრულებული. ორივე ცხენის გამოსახულება მოძრავი და დინამიურია.

წყვილი ცხოველის გამოხატვა ღვთაებათა ორმაგ ბუნებას და მნათობთა თავყანისცემას უკავშირდება (ქ. რამიშვილი, 1979, გვ. 36).

1937წ. მ. ივაშჩენკომ სოფ. ფარცხანაყანევში (5764 A-348⁸) გათხარა ძვ.წ. IV-III სს. ქვევრსამარხი. სამარხეულ ინვენტარში, სხვა მატერიალურ მასალასთან ერთად, აღმოჩნდა ბრინჯაოსაგან დამზადებული მასიური საბეჭდავი ბეჭედი (სურ. 12), რომელსაც ამობურცული ზედაპირი აქვს და ქვევითკენ ოდნავ ჩამოგრძელებულია.

პირზე გამოხატული კომპოზიცია ადამიანისა და მხეცის ორთაბრძოლას წარმოადგენს, რომელიც რქოსანი, პირდაღებული მტაცებელი ცხოველი თავს ესხმის ადამიანს, რომელიც მის ფეხით არის ზურგზე გართხმული. ცხოველი უკანა ფეხებზე შემდგარა, ხოლო მარცხენა წინა ფეხი, რომელიც უჩვეულო დიდი ჩლიქით თუ ბრჭყალებით ბოლოვდება, ადამიანის თავთან მიუტანია და გათელვას უნდა უპირებდეს. რქოსანის პოზა, მიუხედავად იმისა, რომ მჭრელს გარკვეული ექსპრესიულობის შეტანა უცდია, ერთგვარად სტატიკურია (თითქოს იგი მოძრაობისას გაშეშდა).

თავი რქოსანს პრიმიტიულად აქვს გადმოცემული, მაგრამ გარკვეული დეტალების აღნიშვნა შესაძლებელი ხდება: დრუნჩი ვიწრო და გრძელი აქვს. წინ წამოზრდილი რქა სქელი და ამართულია. კისერი დაბალი და ტანთან შედარებით წკრილია.

გამონატულება საჭრისით არის ამოჭრილი არაღრმად და ბრტყელი რელიეფით. სუფთა ნახელავია. გაბედული ხელით შესრულებული, მაგრამ ტლანქი. ხასიათდება სქემატურობით.

სამარხში აღმოჩენილი მესამე ბეჭედი-ინტალიო (7495/A-550/9^ნ) (სურ. 10) ფრაგმენტის სახითაა. ბეჭედი თხელი ფურცლისგან ყოფილა გაკეთებული და პირხსნილი უნდა ყოფილიყო.

პირზე ძალზე სქემატურად, გამოხატულია მამაკაცის ფიგურა. მამაკაცი გრძელი კაბით არის შემოსილი. ტორსის ზედა ნაწილი ათლეტური აღნაგობისა აქვს. გამოხატულება ხელით — საჭრისით არის ამოჭრილი, ძალიან სქემატურად და არაღრმად. როგორც ჩანს გამოხატულება საერთოდ სუმარულობით ხასიათდებოდა და არ გამოირჩეოდა სიფაქიზით. იგი ტლანქი ნაკეთობაა და განსხვავდება წინა ორი ბეჭდისაგან, როგორც სტილისტურად, ასევე ამოჭრის მანერითაც. საერთო კი მაინც აქვს იმ ბეჭედთან, რომელიც ბრინჯაოს სქელი ფურცლისგანაა დამზადებული.

სტილისტური თავისებურებების მიხედვით, სამივე საბეჭდავი ბეჭედი ძვ. წ. IV-III სს. მიეკუთვნება.

1961 წ. სოფ. ქვიტირში (წყალტუბოს რ.) შემთხვევით აღმოჩნდა ქვევრსამარხი, რომელშიც სხვადასხვა მატერიალურ ნივთთან ერთად მოპოვებული იქნა ბრინჯაოსაგან დამზადებული საბეჭდავი-ბეჭედი (7429/ A-557/3) (სურ. 11), რომელიც პირხსნილია. შიდა პირი ბრტყელია და სადა, გარე პირი ოდნავ ამობურცული, კიდეებზე თითო წრიული ხაზი დაუყვება. ყველაზე გაფართოებულ ნაწილზე ორი მჭროლავი ცხენია გამოსახული. ცხენები აღბეჭდილი არიან წინა ტანით, თავით, ფაფარაყრილი ყელითა და ორ-ორი წინა ფეხით, ზურგებით ერთმანეთს მიყრდნობილნი. გამოხატულებანი მჭრელის მიერ, საკმაოდ ოსტატურადაა შესრულებული. ორივე ცხენის გამოსახულება მოძრავი და დინამიურია.

წყვილი ცხოველის გამოხატვა ღვთაებათა ორმაგ ბუნებას და მნათობთა თავყანისცემას უკავშირდება (ქ. რამიშვილი, 1979, გვ. 36).

1937წ. მ. ივაშჩენკომ სოფ. ფარცხანაყანევში (5764 A-348⁸) გათხარა ძვ.წ. IV-III სს. ქვევრსამარხი. სამარხეულ ინვენტარში, სხვა მატერიალურ მასალასთან ერთად, აღმოჩნდა ბრინჯაოსაგან დამზადებული მასიური საბეჭდავი ბეჭედი (სურ. 12), რომელსაც ამობურცული ზედაპირი აქვს და ქვევითკენ ოდნავ ჩამოგრძელებულია.

პირზე გამოხატული კომპოზიცია ადამიანისა და მხეცის ორთაბრძოლას წარმოადგენს, რომელიც რქოსანი, პირდაღებული მტაცებელი ცხოველი თავს ესხმის ადამიანს, რომელიც მის ფეხით არის ზურგზე გართხმული. ცხოველი უკანა ფეხებზე შემდგარა, ხოლო მარცხენა წინა ფეხი, რომელიც უჩვეულო დიდი ჩლიქით თუ ბრჭყალებით ბოლოვდება, ადამიანის თავთან მიუტანია და გათელვას უნდა უპირებდეს. რქოსანის პოზა, მიუხედავად იმისა, რომ მჭრელს გარკვეული ექსპრესიულობის შეტანა უცდია, ერთგვარად სტატიკურია (თითქოს იგი მოძრაობისას გაშეშდა).

თავი რქოსანს პრიმიტიულად აქვს გადმოცემული, მაგრამ გარკვეული დეტალების აღნიშვნა შესაძლებელი ხდება: დრუნჩი ვიწრო და გრძელი აქვს. წინ წამოზრდილი რქა სქელი და ამართულია. კისერი დაბალი და ტანთან შედარებით წკრილია.

გამონატულება საჭრისით არის ამოჭრილი არაღრმად და ბრტყელი რელიეფით. სუფთა ნახელავია. გაბედული ხელით შესრულებული, მაგრამ ტლანქი. ხასიათდება სქემატურობით.

სამარხში აღმოჩენილი მესამე ბეჭედი-ინტალიო (7495/A-550/9^ნ) (სურ. 10) ფრაგმენტის სახითაა. ბეჭედი თხელი ფურცლისგან ყოფილა გაკეთებული და პირხსნილი უნდა ყოფილიყო.

პირზე ძალზე სქემატურად, გამოხატულია მამაკაცის ფიგურა. მამაკაცი გრძელი კაბით არის შემოსილი. ტორსის ზედა ნაწილი ათლეტური აღნაგობისა აქვს. გამოხატულება ხელით — საჭრისით არის ამოჭრილი, ძალიან სქემატურად და არაღრმად. როგორც ჩანს გამოხატულება საერთოდ სუმარულობით ხასიათდებოდა და არ გამოირჩეოდა სიფაქიზით. იგი ტლანქი ნაკეთობაა და განსხვავდება წინა ორი ბეჭდისაგან, როგორც სტილისტურად, ასევე ამოჭრის მანერითაც. საერთო კი მაინც აქვს იმ ბეჭედთან, რომელიც ბრინჯაოს სქელი ფურცლისგანაა დამზადებული.

სტილისტური თავისებურებების მიხედვით, სამივე საბეჭდავი ბეჭედი ძვ. წ. IV-III სს. მიეკუთვნება.

1961 წ. სოფ. ქვიტირში (წყალტუბოს რ.) შემთხვევით აღმოჩნდა ქვევრსამარხი, რომელშიც სხვადასხვა მატერიალურ ნივთთან ერთად მოპოვებული იქნა ბრინჯაოსაგან დამზადებული საბეჭდავი-ბეჭედი (7429/ A-557/3) (სურ. 11), რომელიც პირხსნილია. შიდა პირი ბრტყელია და სადა, გარე პირი ოდნავ ამობურცული, კიდეებზე თითო წრიული ხაზი დაუყვება. ყველაზე გაფართოებულ ნაწილზე ორი მჭროლავი ცხენია გამოსახული. ცხენები აღბეჭდილი არიან წინა ტანით, თავით, ფაფარაყრილი ყელითა და ორ-ორი წინა ფეხით, ზურგებით ერთმანეთს მიყრდნობილნი. გამოხატულებანი მჭრელის მიერ, საკმაოდ ოსტატურადაა შესრულებული. ორივე ცხენის გამოსახულება მოძრავი და დინამიურია.

წყვილი ცხოველის გამოხატვა ღვთაებათა ორმაგ ბუნებას და მნათობთა თავყანისცემას უკავშირდება (ქ. რამიშვილი, 1979, გვ. 36).

1937წ. მ. ივაშჩენკომ სოფ. ფარცხანაყანევში (5764 A-348⁸) გათხარა ძვ.წ. IV-III სს. ქვევრსამარხი. სამარხეულ ინვენტარში, სხვა მატერიალურ მასალასთან ერთად, აღმოჩნდა ბრინჯაოსაგან დამზადებული მასიური საბეჭდავი ბეჭედი (სურ. 12), რომელსაც ამობურცული ზედაპირი აქვს და ქვევითკენ ოდნავ ჩამოგრძელებულია.

პირზე გამოხატული კომპოზიცია ადამიანისა და მხეცის ორთაბრძოლას წარმოადგენს, რომელიც რქოსანი, პირდაღებული მტაცებელი ცხოველი თავს ესხმის ადამიანს, რომელიც მის ფეხით არის ზურგზე გართხმული. ცხოველი უკანა ფეხებზე შემდგარა, ხოლო მარცხენა წინა ფეხი, რომელიც უჩვეულო დიდი ჩლიქით თუ ბრჭყალებით ბოლოვდება, ადამიანის თავთან მიუტანია და გათელვას უნდა უპირებდეს. რქოსანის პოზა, მიუხედავად იმისა, რომ მჭრელს გარკვეული ექსპრესიულობის შეტანა უცდია, ერთგვარად სტატიკურია (თითქოს იგი მოძრაობისას გაშეშდა).

თავი რქოსანს პრიმიტიულად აქვს გადმოცემული, მაგრამ გარკვეული დეტალების აღნიშვნა შესაძლებელი ხდება: დრუნჩი ვიწრო და გრძელი აქვს. წინ წამოზრდილი რქა სქელი და ამართულია. კისერი დაბალი და ტანთან შედარებით წკრილია.

მტაცებელს განვითარებული გულ-მკერდი აქვს. ფეხები თავის ზომითა და სისქით არ შეეფარდება ერთმანეთს. ჩლიქები დიდი ზომისაა, ორად გაყოფილი. სქელი და ტლანქად შესრულებული.

რქოსანის ფეხქვეშ ვართხმულ ადამიანს, რომელიც მამაკაცი უნდა იყოს, ხელები გულ-მკერდზე დაუკრეფია. სუმარულად შესრულებული თავი ადამიანს პატარა ზომისა აქვს.

რქოსანის ზურგს ზემოთ, თავის გასწვრივ, ნახევარმთვარეა ამოკვეთილი.

კვეთისათვის სხვადასხვა საჭრისებია გამოყენებული. ბეჭედი გაკეთებულია გაბედულად და მკაფიოდ. ტლანქი და ამავე დროს გულმოდგინე ნახელავია. კვეთის მიხედვით ნახევრად სკულპტურული სტილია, მაგრამ დაბალ მხატვრულ დონეზე შესრულებული.

ქუთაისის მუზეუმში დაცულია ბრინჯაოსაგან დამზადებული ძვ.წ. III საუკუნის საბექტავი-ბეჭედები ნიგოზეთიდან და მუხიანიდან.

ნიგოზეთის (5639/ A-225) (სურ. 13) საბექტავის ინტალიო, ფარაკი და რკალი ერთიანად ჩამოსხმულია. პირზე გამოხატულია მარჯვენა პროფილით მიმავალი მამაკაცი. მდგომარეობა მამაკაცისა იმგვარია, რომ თითქოს იგი ბრძოლაშია ჩართული და შეტევაზე გადასვლას აპირებს. მას თავზე მუზარადი უნდა ეხუროს. მარცხენა ხელი, იდაყვი ოდნავ მოხრილი, უკან წაუღია, რომელშიც რაღაც გაურკვეველი საგანი უჭირავს, ეს საგანი ორად გაშლილი საკმოდ დიდი ზომისა არის. ძირს დაშვებული და იდაყვი მოხრილი მარჯვენა ხელით კომბალს ეყრდნობა. ფიგურა არაპროპორციულია — ხელები სხვადასხვა ზომისა აქვს — მოკლე და გრძელი; ფეხები — ერთი სქელია, მეორე — წვრილი. ტერფი ერთი ფეხისა დიდი აქვს, კოჭთან მეტად გასქელებული. მეორე ფეხის ტერფი პატარაა და თითქოს ქუსლიანი ფეხსაცმელი აცვია.

გამოხატულება ხელით არის ამოჭრილი არაღრმად და გაბედულად. უაღრესად სქემატურია და ხასიათდება დიდი სიმკვეთრით. ნახელავი არ გამოირჩევა სიფაქიზით. გამოსახულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს. ანაბექტზე დაბალი და მკვეთრი რელიეფია.

წყალტუბოს რაიონის სოფელ მუხიანში 1985 წელს გზის სამუშაოების დროს გამოვლინდა ქვევრსამარხი, რომელიც დათარიღებულია ძვ. წ. III ს.-ის დასაწყისით. ქვევრსამარხში, სხვადასხვა მატერიალურ ნივთთან (ბრინჯაოს სამაჯურები, ზარაკები, საკისრე რგოლი. ფერადი მინის, პასტის და აგატის მძივები) ერთად, აღმოჩნდა ბრინჯაოსაგან დამზადებული საბექტავი-ბეჭედი (სურ. 14) (მ. ყორჯოლიანი, 1988 გვ. 51; 55; 61), რომლის ფარაკზე, მარცხენა პროფილში გამოსახულია არწივი. მკაფიოდ ჩანს პატარა თავი, წაწვეტებული ნისკარტი და მაღალი ყელი. თავკისერი ზევითაა ამართული და უსასრულობისკენ მიპყრობილი. გულმკერდი წინ წამოწეულია. ფრთა ნახევრად გაშლილია, ბოლოში ორად გაყოფილი და ზევით ამართული. ერთი ფეხი მოხრილია და ზევით აქვს აწეული, თითქოს გაფრენისათვის ემზადება. ფრინველის ფიგურა დინამიური და მოძრავია. არწივის გამოსახულებით ინტალიოს პირი თითქმის მთლიანად დაფარულია. ანაბექტზე არაღრმა და მკაფიო რელიეფია.

ძველ ხალხთა წარმოდგენაში არწივი მზის, სიმამაცისა და ძლიერების სიმბოლო იყო. ყველა დროისა და ხალხის მითოლოგიაში ჰყავს არწივის კეთილი თუ ბოროტი ნათესავი: შუმერთა უძველეს თქმულებებში — ბუმბერაზი არწივი ანზლდი, რომელიც მიუღვალ მთებში მოხეტიალე გმირს ლუგალბანდის იხსნის, ათას ერთი ღამის რუხი, რომელიც სინდბადს გადაარჩენს (ა. გელაუანი,

1983, გვ. 78). არწივი ისრაელში უწმინდურ ფრინველად ითვლებოდა, ხოლო ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებში — ბაბილონი, სპარსეთის სამეფო... ძლიერების სიმბოლო იყო. ფრანკთა სამეფოს ჰერალდიკაში არწივი სიმხნევის, გულუხვობის, განახლებისა და თავდაცვის სიმბოლოა (ი. იმაშერი, რ. იოჰნე, 1985, გვ. 13).

ფრინველთა მეფე არწივი ქართულ მითოლოგიაში, განსხვავებით ბერძნულისგან, ადამიანთა ბედნიერებისათვის თავგანწირულ, ზეციდან ცეცხლის მოტაცებისათვის ღმერთების მიერ დასჯილ, ღმერთებთან მეზობლად გამიერთან — ბერძნულ პრომეთესა და ქართველ ამირანთან არსებითად განსხვავებულ დამოკიდებულებაში იმყოფება. ქართულ მითოლოგიაში არწივი თუ ამირანის მკურნალი, მფარველი და დამხმარე ფრინველია, ბერძნული მითოლოგიით, არწივი ღვთაება ზევსის ბოროტი სულია, რომელიც ტანჯავს და შეურიგებლად მტრობს პრომეთეს (მ. ჩიქოვანი, 1947, გვ. 385). ქართული თქმულებით, არწივს ამირანი ქვესკნელიდან ამოყავს და მომაკვდინებელ ჭრილობებს განუჭურნავს, თავისი ძლიერი, გაშლილი ფრთებით იცავს და მფარველობს. აღსანიშნავია 1966 წელს სოფ. დაფნარში (სამტრედიის რ.), შემთხვევით აღმოჩენილ სამარხში მოპოვებული შავბრიალა ლარნაკი, რომლის ზედაპირზე არწივკაცის გამოსახულებაა და ძვ. წ. IV-III საუკუნით თარიღდება. იგი ზოომორფული ღვთაების განსახიერებაა, რომლისათვის დამახასიათებელია ადამიანის ტანის და მამაკაცური ძალის — ნაყოფიერების სიმბოლო ფალოსის გამოხატულება. კოლხური არწივკაცი, სიმბოლურად, განაყოფიერების ღვთიური ძალის მქონედაა წარმოდგენილი (ა. იოსელიანი, 1973, გვ. 204).

არწივი ქართულ მითოლოგიაში და ზოგადად ზეპირსიტყვიერებაში, როგორც ეს საყოველთაოდაა ცნობილი, გმირობისა და ვაჟკაცობის განსახიერებაა და ადამიანის კეთილმოსურნე არსებადაა წარმოდგენილი.

ჩვენ მიერ აღწერილი გლიბტიკის ძეგლები ადგილობრივი წარმოშობის უნდა იყოს. აღნიშნულ საბეჭდავ-ბეჭდებში ნათლად ჩანს ადგილობრივი თავისებურებანი, სახელდობრ — მკაცრი სწორხაზოვნება. ხშირად საბეჭდავს ტლანქად შესრულებული ნახელავის იერი აქვს, რაც გამოწვეულია გამოხატული ფიგურების არაპროპორციულობით, მაგრამ, ამავე დროს, აღსანიშნავია შემდეგი: პლასტიკური ფორმის გადმოცემისას ზოგჯერ უაღრესად ფაქიზი ხერხია გამოყენებული; აგრეთვე, მოძრაობა თავისუფალი და ცოცხალია, რაც ანტიკურ ხელოვნებას ახასიათებს. ეს იმას მოწმობს, რომ ადგილობრივი ოსტატები ძველთაგანვე იცნობდნენ ანტიკურ გლიბტიკას და შემოქმედებითად უდგებოდნენ საბეჭდავების შექმნას.

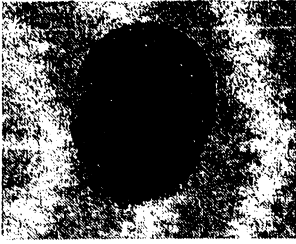
დამოწმებული ლიტერატურა

- ილ. აბულაძე, 1973 - ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ლექსიკონი, თბ., 1973.
 შ. ამირანაშვილი, 1961 - შ. ამირანაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია. თბ., 1961.
 არქანჯელო ლამბერტი, 1938 - არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, იტალიურიდან თარგმნა ალ. ჭყონიამ, თბ., 1938.
 ა. აფაქიძე, გ. გობეჯიშვილი, ა. კალანდაძე, გ. ლომთათიძე, 1955 - ა. აფაქიძე, გ. გობეჯიშვილი, ა. კალანდაძე, გ. ლომთათიძე, არმაზისხევის არქეოლოგიური ძეგლები 1937-1946 წლების განათხარის მიხედვით, მცხეთა I. თბ., 1955.

- ს. ბარნაველი, 1965** — ს. ბარნაველი, საქართველოს საბეჭდავები და სხვა გლიპტიკური მასალები, თბ., 1965.
- ი. გაგოშიძე, 1964** — ი. გაგოშიძე, ადრეანტიკური ხანის ძეგლები ქსნის ხეობიდან, თბ., 1964.
- გ. გობეჯიშვილი, 1952** - გ. გობეჯიშვილი, არქეოლოგიური გათხრები საბჭოთა საქართველოში, თბ., 1952 .
- ქ. გოცირიძე, 2011** - ქ. გოცირიძე, გლიპტიკური ძეგლები სოფელ აწყურთან — ინტერდისციპლინარული არქეოლოგია, I, 167-179, ვ. ლიხელი (რედ.), თბ., 2011.
- ა. გელოვანი, 1983** - ა. გელოვანი, მითოლოგიური ლექსიკონი. თბ., 1983.
- იაკობ ხუცესი, 1979ა** - იაკობ ხუცესი, “შუშანიკის წამება”, — ძველი ქართული მოთხრობა, 7-27, რ. თვარაძე (რედ.), თბ., 1979.
- გ. ინანიშვილი, ბ. მაისურაძე, გ. გობეჯიშვილი, 2010** - გ. ინანიშვილი, ბ. მაისურაძე, გ. გობეჯიშვილი, საქართველოს უძველესი სამთამადრო და მეტალურგიული წარმოება (ძვ. წ. III-I ათასწლეულები), თბ., 2010.
- ა. იოსელიანი, 1973** - ა. იოსელიანი, ნარკვევები კოლხეთის ისტორიიდან. თბ., 1973.
- ი. იმაშერი, რ. იოჰნე, 1985** - Johannes Imascher, Renate lohne, Lexikon der Antike. Leipzig, 1985.
- ა. კახიძე, შ. შამულაძე, 1993** - აჭარისწყალის ხეობის უძველესი არქეოლოგიური ძეგლები. ბათ., 1993.
- ი. კიკვაძე, 1976** - ი. კიკვაძე, მიწათმოქმედება და სამიწათმოქმედო კულტი ძველ საქართველოში. თბ., 1976.
- ბ. კუფტინი, 1949** - Б. Куфтин, Археологическая Маршрутная экспедиция 1945 года в юго Осетию и Имеретию, Тб., 1949 .
- ბ. კუფტინი, 1950** - Б. Куфтин, Материалы к археологии Колхиды, II, Тб., 1949.
- ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე, დ. ბერძენიშვილი, მ. ჭუმბურიძე, ნ. ქარციძე, 2006** - ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე, დ. ბერძენიშვილი, მ. ჭუმბურიძე, ნ. ქარციძე, ქუთაისის არქეოლოგიური ექსპედიციის 2005 წლის სამუშაოების წინასწარი ანგარიში (ხელნაბეჭდი), ქუთ., 2006.
- ო. ლანჩავა, 2007** - ო. ლანჩავა, ქუთაისის არქეოლოგია, ქუთ., 2007.
- მ. ლორთქიფანიძე, 1969** - მ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი, თბ., 1969.
- მ. ლორთქიფანიძე, 1958** - მ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები II. თბ., 1958.
- მ. ლორთქიფანიძე, 1975** - მ. ლორთქიფანიძე, კოლხეთის ძვ. წ. V-III საუკუნეების საბეჭდავი ბეჭდები, თბ., 1975.
- მ. ლორთქიფანიძე, 1976ა** - მ. ლორთქიფანიძე, არქაული და არქაიზირებული საბეჭდავი-ბეჭდები ვანიდან - ვანი II. 116-166, ოთ. ლორთქიფანიძე (რედ.), თბ., 1976.
- მ. ლორთქიფანიძე, 1976ბ** - მ. ლორთქიფანიძე, წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავები №6 სამარხიდან — ვანი II. 103-115 = ოთ. ლორთქიფანიძე (რედ.), თბ., 1976.
- ო. ლორთქიფანიძე, 2002** - ო. ლორთქიფანიძე, ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან, თბ., 2002.

- მატიანე ქართლისაი, 1955** - მატიანე ქართლისაი, ქართლის ცხოვრება — ტომი I, 249-317, ს. ყაუხჩიშვილი (რედ.), თბ., 1955.
- მ. მაქსიმოვა, 1926** - М. Максимова, Античные резные камни Эрмитажа, лен. 1926 г.
- მ. მაქსიმოვა, 1950** - М. Максимова, Геммы из некрополя Мцхета-Самтавро (раскопки 1938-39 гг), — საქართველოს სახელმწიფოს მუზეუმის მოამბე XIII-B, 221-275, ა. აფაქიძე (რედ.), თბ., 1944.
- ლ. მუსხელიშვილი, 1978** - ლ. მუსხელიშვილი, ზოვეს ნამოსახლარის არქეოლოგიური მასალა, თბ., 1978.
- გ. ნიორაძე, 1944** - გ. ნიორაძე, “არქეოლოგიური დაზვერვები მტკვრის ხეობაში”. საქართველოს სახელმწიფოს მუზეუმის მოამბე XVI-B 125-135 = ა. აფაქიძე (რედ.), თბ., 1950.
- ჟამთააღმწერელი, 1987** - ჟამთააღმწერელი, “ასწლოვანი მატიანე”, საქართველოს ისტორიის წყაროები, კრ. 48, რ. კიკნაძე (რედ.), თბ., 1987.
- მ. ჟორჯოლიანი, 1988** - მ. ჟორჯოლიანი, “ახლად აღმოჩენილი ქვევრსამარხები სოფ. მუხიანიდან” - ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახ. სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის მასალები, კრ. V. 51-61, მ. ნიკოლეიშვილი (რედ.), ქუთ., 1988.
- ქ. რამიშვილი, 1979** - ქ. რამიშვილი, სასაზღვრო გეგმები საქართველოში თბ., 1979.
- ქართული სამართლის ძეგლები, 1965** — ქართული სამართლის ძეგლები, ტომი II, (ი. დოლიძის გამოცემა). თბ., 1965.
- უცნობი ავტორი, 1979ბ** - უცნობი ავტორი “სიბრძნე ბალაჭვარისი”, — ძველი ქართული მოთხრობა, 44-104, რ. თვარაძე (რედ.), თბ., 1979.
- მ. ჩიქოვანი, 1947** - მ. ჩიქოვანი, მიჯაჭვული ამირანი, თბ., 1947.
- დ. ხახუტაიშვილი, 1970** - დ. ხახუტაიშვილი, უფლისციხე II, თბ., 1970
- ივ. ჭავჭავაძე, 1926** - ივ. ჭავჭავაძე, ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა. თბ., 1926.
- ჭუნაშვილი, 1955** - ჭუნაშვილი, “ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა” — ქართლის ცხოვრება, ტომი I, 139-144, ს. ყაუხჩიშვილი (რედ.), თბ., 1955.

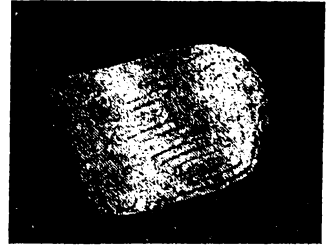

სურ.1

სურ.2

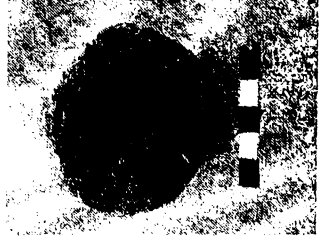
სურ.3

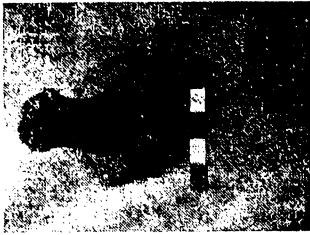
სურ.4

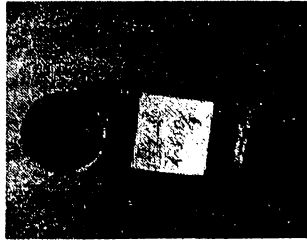
სურ.5

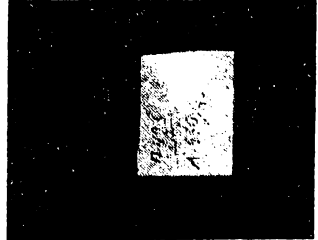
სურ.6

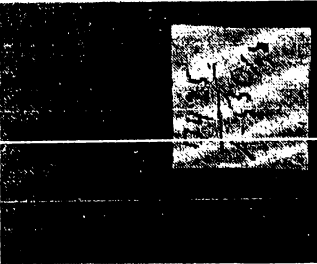
სურ.7

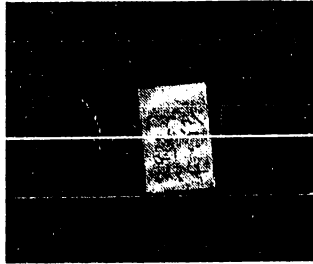
სურ.8

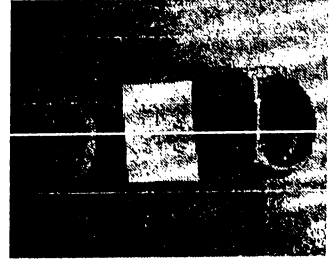
სურ.9

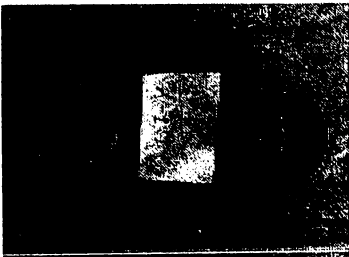
სურ.10

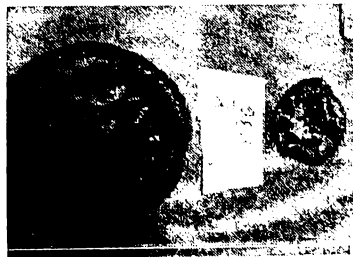
სურ.11

სურ.12

სურ.13

სურ.14

DAVIT BERDZENISHVILI

ANCIENT GLYPTIC MONUMENTS FROM KUTAISI AND ITS SURROUNDINGS

Glyptic seals which are dating with ancient epoch are very important to research Georgia's material culture.

The chronological epoch dating these seals begins from XIV B.C. and comes till 19th century.

During archaeological excavations we found seals a certain number of which can be grouped and classed like royal marks and seals.

From Georgian historical and literary sources we have information that presenting seals to somebody had a meaning of friendship, devotion, respect and to strength several conditions.

Developing of these seals is connecting to private capital broadening. Ancient people were using these seals to stamp and mark their own manuscripts or books, treasure or food vessels, amphora or pitchers which was full with wine and oil.

Seals are special materials to make tattoo on the body. A lot of scientists are thinking that the seals were only materials to make a print on ritual bread. Beside this they had a meaning of an amulet to protect people from "evil eye" or to bring them happiness and wealth.

The earliest seal, which was made with pottery, was found in the east Georgia in Khovle-Gora, Uplithsikhe, Gudabertkha, Tsikhia-Gora, Moltisa and Khatalan-Khevi and they dates back from XIV B.C to VI B.C. In west Georgia we have several examples from these sites. Four examples from these seals are preserved in Kutaisi State Historical Museum. They were found in Kutaisi and in the villages of Chognari and Dzevri, in the vicinity of Kutaisi. Seals, which were found in those villages, date back with IX-VIII cc B.C and materials, which were found in Kutaisi, date with VI-V cc B. C.

These four seals are related to the cosmic representation symbols of the Sun. In Kutaisi Museum there are also seals made with bronze with prints of mythological animals.

Materials, which are protected in Kutaisi State Historical Museum, have local origin. Maybe they look very primitive, but we can imagine that the people of Colchis had a good knowledge to do real good and interesting materials, which were very similar to the Greek analogues.